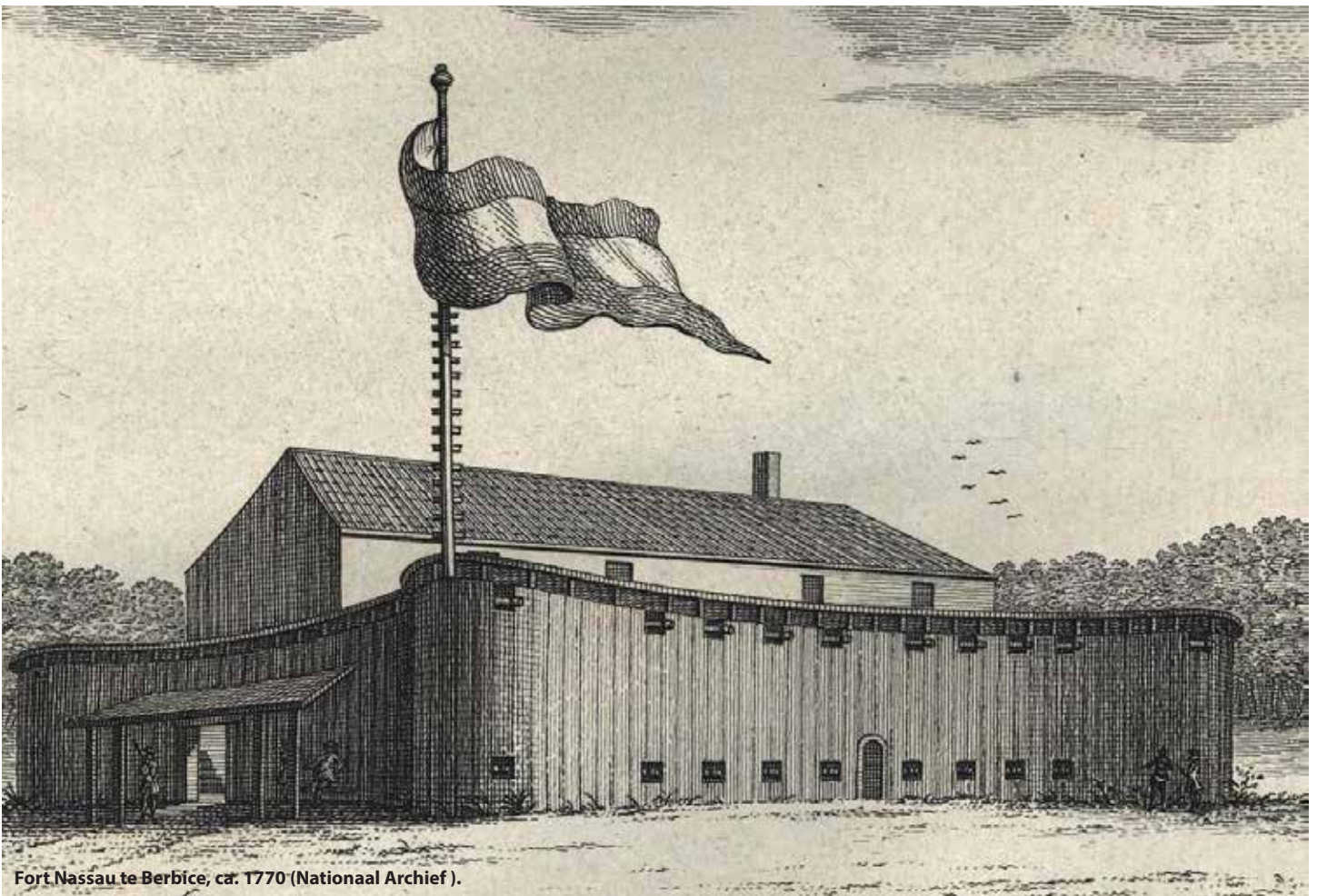

Naar de barrebiesjes gaan

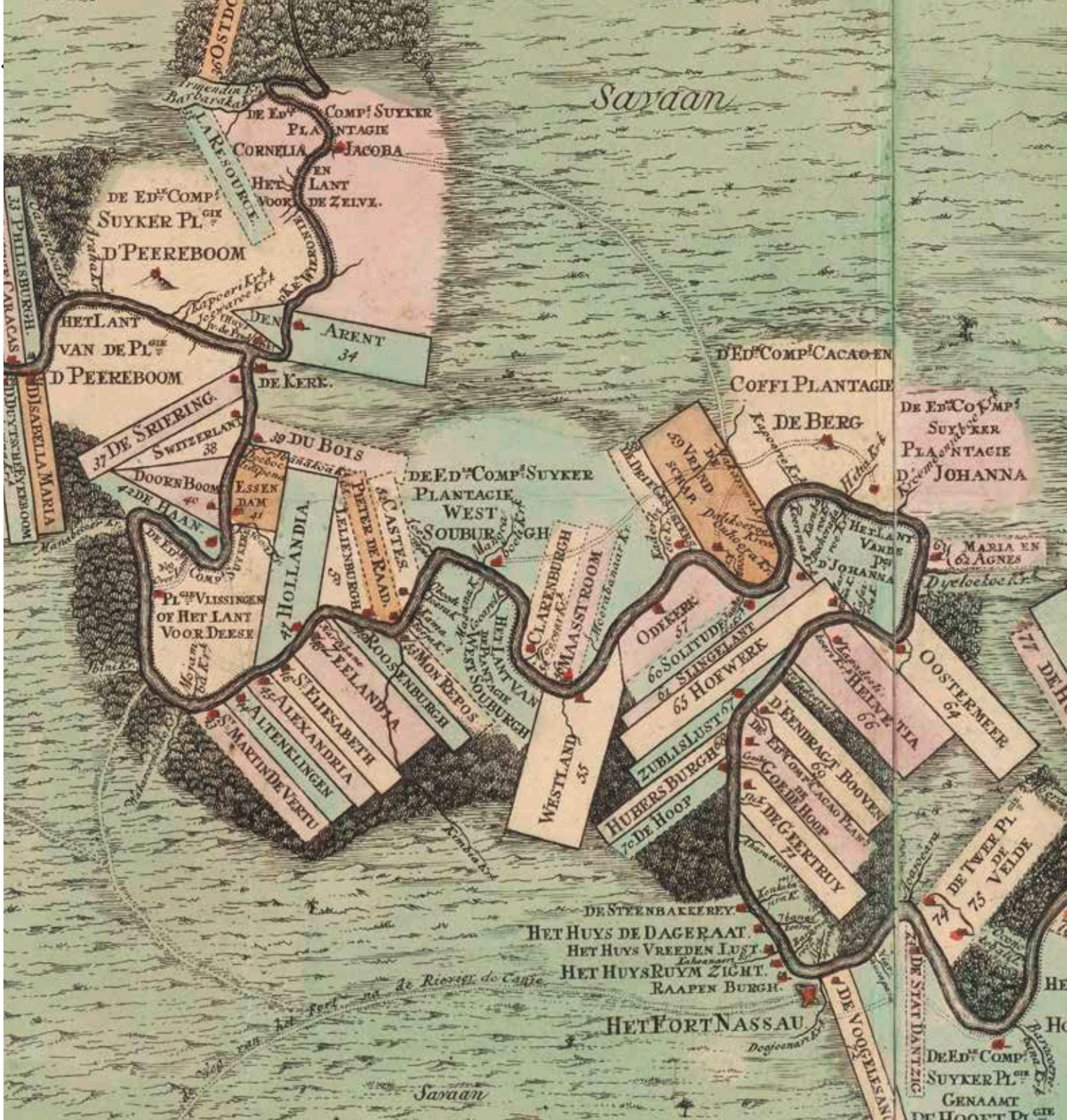
In Brits-Guyana liggen de door het oerwoud overwoekerde resten van het Nederlandse fort Nassau. In de 17de en 18de eeuw was hier het bestuurscentrum van de kolonie Berbice. **Ruud Paesie** vertelt de geschiedenis van deze vergeten volksplanting.

Fort Nassau te Berbice, ca. 1770 (Nationaal Archief).

Eind juli 1627 moet het op de kaden van Vlissingen een drukte van jewelste zijn geweest. Op de rede lagen twee jachten en de voorbereidingen voor een lange reis naar Berbice in Guyana waren in volle gang. Naast bemanning moest er voor een zestigtal kolonisten mondvoorraad worden ingenomen, alsmede wapens, gereedschappen en handelswaar. De mannen waren niet de eerste Europeanen die op koloniaal avontuur gingen aan de Wilde Kust, het gebied tussen de mondingen van de Amazone in Brazilië en de Orinoco in het huidige Venezuela. Vooral Zeeuwse kooplieden hadden veel belangstelling voor dit gebied en de eerste kolonisatiepogingen dateren van eind

16de eeuw. Toen verzezen er eenvoudige houten nederzettingen, omgeven door aarden wallen met palissaden, van waaruit Zeeuwse kooplieden ruilhandel dreven met de plaatselijke bevolking. De meeste kolonies was echter geen lang leven beschoren. Aanvallen van Portugezen of indianen noopten de kolonisten om hun nederzettingen te ontruimen. Dit veranderde na de oprichting van de West-Indische Compagnie in 1621. Amerika viel onder het octrooigebied van de Compagnie, en hoewel de WIC als handelsorganisatie was opgericht, stond de strijd tegen Spanje en Portugal centraal. Kaapvaart en veroveringen in het Atlantische gebied behoorden dan ook tot haar core business. Bijna alle aandacht richtte zich

op het noordoostelijke deel van Brazilië dat door de Portugezen gekoloniseerd was. Naar Guyana keek de Compagnie niet meer om en daarom diende een aantal Vlissingse kooplieden in 1623 een plan in bij de directie van de WIC voor de kolonisatie van de 'Wilde Couste'. Omdat dit een inbreuk was op haar octrooi en handelsmonopolie, wezen de Heren XIX het plan aanvankelijk af. De WIC was echter zelf niet in staat om dergelijke projecten in Guyana te ontwikkelen. De Compagnie stak immers al haar beschikbare kapitaal en energie in haar ambitieuze doel de Spaans-Portugese hegemonie in het Atlantische gebied te breken. Zodoende verkreeg Abraham van Pere, koopman en bewindhebber van de WIC, vier jaar later het patroonschap van

Berbice om er langs de gelijknamige rivier een volksplanting te stichten. Hij hoopte er een wingewest op te bouwen, gebaseerd op handel met indianen en het in cultuur brengen van landbouwgrond ten behoeve van de suikerwinning. De eerste groep van zestig kolonisten bestond geheel uit mannen en jonge knapen. Echtgenotes noch ongehuwde vrouwen waren bereid om aan zo'n hachelijke onderneming deel te nemen. Ook nadien treffen we weinig meldingen aan van Europese vrouwen die zich in Berbice wilden vestigen. Het leven hier had immers weinig aantrekkelijks. Het gebied was berucht vanwege zijn moordende klimaat – heet en vochtig – en er heersten bovendien veel tropische en besmettelijke ziekten. In

Op de kaart van Jan Daniël Knapp uit ca. 1700 zijn de plantages langs de rivier Berbice aangegeven; in het midden fort Nassau (Rijksmuseum Amsterdam).

manuscriptkaart van Geleijn van Stapels uit 1630 die in het Zeeuws Archief bewaard wordt, staat fort Nassau echter niet vermeld. Wel is het 'principael huys' afgebeeld waar Abrahams zoon en zaakwaarnemer Cornelis van Pere woonde. Dit versterkte huis, gedekt met pannen en voorzien van een aantal stukken geschut, stond nabij de samenvloeiing van de Berbice en de Wiruni en lag veel verder van de riviermonding dan de ruïne van fort Nassau.

Uit latere beschrijvingen van de kolonie blijkt dat er oorspronkelijk een bestuurscentrum aan de Wiruni stond, maar dat het voor 1665 is verplaatst naar een bocht in de Berbice verder stroomafwaarts: hier konden grotere schepen komen. Deze locatie komt inderdaad overeen met de nu nog bestaande materiële resten van fort Nassau. In 1684 werd de vesting deels met bakstenen verder op- en uitgebouwd. In deze jaren waren er slechts enkele suikerrietplantages in bedrijf, waarop slaven te werk werden gesteld. Daarnaast vond er ruilhandel plaats met de lokale bevolking. Veruit de belangrijkste inkomstbron voor Van Pere was de handel in orleaanverf, een felrode tot gele kleurstof die uit de vruchten van de orleaanboom (*Bixa orellana*) gewonnen werd. Deze werd gebruikt in de textielindustrie en vanaf de 18de eeuw ook als kleurstof voor voedingsmiddelen zoals kaas.

Kapers vallen aan

Berbice heeft veel te lijden gehad van opstanden en oorlogen, waaronder een opstand van indianen in 1687 die de plantages aanzienlijke schade toebracht. Vervolgens werd de kolonie in 1712 door Franse kapers aangevallen, die afzagen van plundering als ze een brandschatting ontvingen van 300.000 gulden; deze is voornamelijk voldaan in slaven en goederen. De familie Van Pere was daarna niet langer bij machte om de geleden verliezen te compenseren en verkocht de kolonie uiteindelijk aan een groep Amsterdamse kooplieden.

Deze ondernemers misten echter de benodigde middelen om de plantagecultuur verder in ontwikkeling te brengen. Om aan kapitaal te komen richtten zij in 1720 de Sociëteit van Berbice op, een aandelenmaatschappij die dankbaar gebruik maakte van de sterk toegenomen vraag naar effecten in Europa. In dat jaar was de beurs het toneel van een kortstondige, maar ongekende speculatiewoede in aandelen, die de geschiedenis is ingegaan als het Jaar van de Windhandel.

Het aantal suiker- en koffieplantages breidde zich in de daaropvolgende decennia inderdaad gestaag uit, zodat Berbice halverwege de 18de eeuw zo'n twaalf sociëteitsplantages en ruim honderd particuliere plantages telde. Er werkten zo'n 4200 slaven, terwijl de blanke bevolking circa 350 mannen, vrouwen en kinderen telde.

In de nabijheid van fort Nassau verrezen huizen, veelal bestemd voor beambten en ambachtslieden; dit plaatsje werd Nieuw Amsterdam genoemd. Hoewel het fort in 1740 nog enigszins gerestaureerd was, bleef het een uiterst bescheiden verdedigingswerk. Bovendien raakte het spoedig opnieuw in verval en in de jaren vijftig was sprake van bouwvalligheid. Ook

de volksmond raakte de naam van de kolonie al snel verbasterd tot Berbiesjes, en nog steeds kennen we uitdrukkingen als 'naar de barbiesjes gaan' of 'iemand naar de barbiesjes wensen', oftewel een toekomst die niet veel goeds belooft.

Waar was fort Nassau?

De hoofdvesting van de kolonie was fort Nassau, maar over de bouwgeschiedenis bestaat enige onduidelijkheid. Het in oude literatuur genoemde fort zou vrijwel direct na aankomst van de kolonisten zijn gebouwd op de oostelijke oever van de rivier, bijna 90 kilometer stroomopwaarts vanaf de kust. Op de oudste kaart van Berbice, een opmerkelijk gedetailleerde

de bewapening van het fort, vaak afgedankt scheepsgeschut, was grotendeels onbruikbaar of miste de benodigde affuiten. In 1755 kwamen nieuwe plannen op tafel voor herstel en gedeeltelijke nieuwbouw van het vestingwerk, waarvoor de sociëteitsdirectie de landmeter David Willem Coutry Hattinga in de rang van luitenant aanstelde. Hattinga, telg uit een bekende Zeeuwse familie van landmeters en ingenieurs die in de 18de eeuw honderden militair-topografische kaarten van vestingwerken vervaardigden, vertrok naar Berbice en ontwierp in 1756 een conceptplan van fort Nassau. De geschatte kosten beliepen zo'n 30.000 gulden. 'Bezwaarlijk', volgens de directie, gezien 'onse swakke omstandigheid'. Hattinga ging weer aan de slag en presenteerde zes jaar later een nieuw plan.

Grote slavenopstand

Tot uitvoering van dit tweede concept kwam het echter niet. Op 23 februari 1763 brak in Berbice een ongekend grote slavenopstand uit. Vrijwel alle blanken ontvluchtten hun plantages, die vervolgens werden geplunderd en in de as werden gelegd. De rebellen rukten steeds verder op richting Nieuw Amsterdam. Gezien de onverdedigbare situatie van fort Nassau evacueerde gouverneur Wolfert Simon van Hoogeheim het garnizoen en de bevolking van de nederzetting op 8 maart en bracht ze over naar een ander fort, Sint Andries, gelegen aan de monding van de Berbice. Omdat het ontruimde fort Nassau niet in handen viel van de opstandelingen, liet Van Hoogeheim het geschut vernagelen en de gebouwen in brand steken – een tactiek van de verschroeide aarde.

In het najaar van 1763 arriveerden vanuit Nederland de eerste versterkingen van het expeditieleger, maar het duurde nog maanden voordat de opstand kon worden bedwongen. In totaal vielen zo'n 1800 doden onder de rebellen en 40 onder de planters en hun gezinnen.

In 1769 werd een begin gemaakt met de aanleg van een vestingwerk en gouvernementsgebouwen op zo'n 750 meter ten westen van het verwoeste fort. De bouw liep zoveel vertraging op dat er in 1781, toen de Engelsen de kolonie binnenvie-

Glas en aardewerk uit de 18de eeuw van kolonisten en een grafzerk van het voormalig kerkje bij fort Nassau (foto's genomen door Ruud Paesie in 2001).

len, nog niets gereed was. Fort Nassau werd uiteindelijk niet herbouwd. Na de oorlog werden huizen en gouvernementsgebouwen aan de monding van de Berbice aangelegd en Nieuw Amsterdam genoemd. Het versterkte fort Sint Andries werd de hoofdvesting van de kolonie. Aan het begin van de Bataafs-Franse Tijd (1795-1814) werd de Sociëteit van Berbice opgeheven. Enkele jaren later veroverden de Engelsen de kolonie en werd deze samengevoegd met Essequibo en Demeray tot Brits-Guyana.

Fort Nassau is in de loop der tijd geheel vervallen geraakt. Toen ik het in 2001 bezocht, trof ik na een bootreis op een gammel vaartuigje over de Berbice slechts enkele muurfragmenten en restanten van een ondergronds drainagesysteem aan op een locatie die was overwoekerd door het oerwoud. Verder herinnerden nog enkele bakstenen bouwsels en een paar grafzerken aan het nabijgelegen kerkje. De ruïne valt nu onder de National Trust of Guyana.

Ruud Paesie is maritiem historicus. Hij promoveerde in 2008 aan de Universiteit Leiden op een onderzoek naar de illegale goederen- en slavenhandel op West-Afrika tijdens het handelsmonopolie van de WIC.

VERDER LEZEN

- ▶ **Pieter Marinus Netscher**, *Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd*, Nijhoff, 1888
- ▶ **Lodewijk Hulsmann**, *Nederlands Amazonia. Handel met indianen tussen 1580-1680*, proefschrift Universiteit van Amsterdam (Dare.uva.nl/69556)
- ▶ **Bea Brommer, Henk den Heijer (e.a.)**, *Grote atlas van de West-Indische Compagnie, deel I en II*, Voorburg, Asia Maior, 2011-2012